

COSMINA SIMONA LUNGOCI

*REVERBERAȚII ROMANICE:
FRANCOFONIA ȘI FRANCOFILIA
DIN PERSPECTIVĂ SINCRONICĂ
ȘI DIACRONICĂ*

Copyright © 2013, Editura Pro Universitaria

Toate drepturile asupra prezentei ediții aparțin
Editurii Pro Universitaria

Nicio parte din acest volum nu poate fi copiată fără acordul scris al
Editurii Pro Universitaria

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

LUNGOCI, COSMINA SIMONA

**Reverberații romanice : francofonia și francofilia
din perspectivă sincronică și diacronică / Cosmina**

Simona Lungoci. - București : Pro Universitaria, 2013

Bibliogr.

ISBN 978-606-647-751-2

82.09

ARGUMENT

Volumul de față își propune să ilustreze complexitatea fenomenului francofon, binecunoscut fiind faptul că limba, cultura și civilizația franceză, prin calitățile și prestigiul lor, au depășit, încă de acum câteva secole, granițele Franței și ale Europei, generând acest fenomen de amploare internațională, **francofonia**, în strânsă legătură cu care a apărut și s-a dezvoltat **francofilia**. O serie de aspecte ale francofoniei și francofiliei în Europa Centrală și de Est au făcut obiectul cercetării noastre, în cadrul căreia, o atenție deosebită, printr-o abordare mai detaliată, am acordat relațiilor româno-franceze, manifestate cu preponderență pe parcursul secolului al XIX-lea. Fără a putea fi exhaustivi în abordarea de față, sperăm să fim utili unui mare număr de români, francezi sau francofoni care vor găsi în lucrarea de față informații și puncte de reper comune din diferite domenii: literatură, lingvistică, istorie, sociologie, antropologie, politică, geografie ș.a.

Am considerat potrivit să începem demersul nostru prin conturarea bazelor teoretice ale fenomenului în discuție, mai exact prin delimitarea conceptuală a *francofoniei* și *francofiliei*. Întrucât termenul *francofonie* evocă astăzi realități diverse și adesea eterogene, volumul nostru subliniază două dintre direcțiile pe care s-a angajat francofonia: cea tradițională, a valorilor intelectuale și morale, și cea actuală, a valorilor economice și sociale, a căror presiune este tot mai evidentă.

Am oferit o perspectivă diacronică asupra francofoniei, surprinse în complexitatea realităților pe care le acoperă, prin evidențierea capacității de reverberație a romanității în Europa Centrală și de Est, într-o serie de țări pentru care alegerea limbii franceze a fost o opțiune. Partea întâi evidențiază această „reverberație” a francezei, în special în Europa, în țările romanice, dar și nonromanice. Traseul limbii franceze de la statutul de „limbă universală”, în locul latinei, denumită astfel de Rivarol în celebrul său „discurs”, și apoi concurența, tot mai accentuată cu engleza, reprezintă firul roșu al acestei secțiuni a volumului, învederând, de fapt, rolul fundamental al României pentru coerența lingvistică europeană în planul existenței unui instrument lingvistic supranațional.

Am considerat relevante și „cauzele” care au determinat diminuarea prestigiului limbii franceze, insistând, în acest sens, asupra degradării aceluși „bon usage” al epocii clasice, care a făcut din această limbă una din limbile cele mai cultivate ale Europei.

În contextul european menționat, am insistat asupra francofoniei și francofiliei în Țările Române, în secolul al XIX-lea. Volumul evidențiază eforturile de sincronizare ale intelectualilor români cu tendințele manifestate în culturile europene de prestigiu, remarcându-se influența pregnantă a modelului cultural francez, care a facilitat integrarea culturii române în ritmul vremii. Faptul că între Franța și România au existat relații privilegiate încă din vremuri îndepărtate este argumentat, în volum, printre altele, și de preocupările oamenilor de cultură români și francezi pentru cercetarea influenței franceze asupra culturii române și a raporturilor existente între cele două țări. Studiile din sfera problematicii influenței franceze asupra culturii și societății românești din secolul al XIX-lea, concretizate prin publicarea unor lucrări de

referință, reprezintă, la rândul lor, mărturii ale francofoniei și francofiliei românilor, ale relațiilor privilegiate existente între Franța și această insulă a romanității integrată multă vreme, spre deosebire de toate celelalte limbi romanice, în uniunea lingvistică bizantino-slavă.

În etapa actuală a globalizării, francofonia reprezintă un fenomen de mare interes, iar relația ei, uneori tensionată, extrem de complexă și deosebit de semnificativă cu lumea anglo-saxonă reprezintă o notă definitorie a plurilingvistului contemporan, aspect subliniat, de asemenea, în cartea de față. Așadar, a vorbi despre francofonie înseamnă a trata un subiect de actualitate, dovadă fiind numeroasele publicații apărute în mod regulat în urma unor manifestări științifice având ca subiect acest fenomen: colocvii, conferințe, sesiuni de comunicări, întâlniri la vârf etc. Volumul complează imaginea francofoniei și francofiliei poporului nostru și a altor popoare din spațiul central și est european, scoțând în evidență impactul, mai ales cultural, al influenței franceze asupra acelor țări care au adoptat franceza ca limbă de cultură, în afara oricăror necesități de ordin geografic sau istoric.

1. FRANCOFONIE ȘI FRANCOFILIE - DELIMITĂRI CONCEPTUALE

„La Francophonie? Nous en avons tant parlé ensemble, nous l'avons tant imaginée, rêvée qu'il me semble presque l'avoir vécue.” (Bernard Dorin)

Limba, cultura și civilizația franceză, prin calitățile și prestigiul lor, au depășit granițele Franței și chiar ale Europei, generând un fenomen de amploare internațională, **francofonia**, fenomen dublat de **francofilie**. În prezentarea accepțiunilor celor două noțiuni, *francofonia* și *francofilia*, depășind limitele definițiilor oferite de lucrările lexicografice și punând accentul pe realitățile pe care le desemnează acestea, dar și pe complexitatea semnificațiilor pe care le-au dezvoltat în diacronie, am făcut apel la cele mai reprezentative definiții elaborate de fondatorii fenomenului francofon, de scriitorii și cercetătorii preocupați de studiul fenomenului în discuție.

1.1. Definiții și accepțiuni ale noțiunii de francofonie în sincronie și diacronie

Termenul *francofonie* evocă astăzi realități foarte diverse, adesea eterogene, fapt pentru care ne propunem să-i conturăm semnificațiile și să ilustrăm dimensiunile acestui fenomen

complex, ale cărui origini trebuie căutate, în primul rând, în aspectele de ordin lingvistic¹.

În încercarea de a ilustra complexitatea semnificațiilor cuvântului *francofonie*, Xavier Deniau² atribuia acestui cuvânt două calificative: cuvânt magic și obscur - „un mot magique, comme l'écrivait un journaliste du «Monde diplomatique»; mot obscur comme tous les mots à la mode, qui marquent une époque et traduisent une des préoccupations qui définissent précisément pour l'historien un grand mouvement de pensée et de curiosité”³. Considerăm că aceste două calificative fac trimitere tocmai la realitățile multiple, nebănuite, uneori chiar eterogene, care se ascund în spatele acestui fenomen - „mot magique”; *francofonie* este, de asemenea, „un mot obscur”, precum toate cuvintele la modă, care nu dezvăluie totul de la prima abordare, necesitând o analiză mai subtilă în vederea scoaterii la lumină a tuturor accepțiunilor la care trimit.

Vom prezenta, în cele ce urmează, traseul noțiunii de *francofonie*, din momentul apariției sale până în zilele noastre.

Prima definiție a conceptului îi aparține geografului Onésime Reclus⁴, care, în anul 1880, grupa sub acest termen ansamblul țărilor și populațiilor care utilizează limba franceză. „Il a eu le

¹ Menționăm că o parte din conținutul acestui capitol se regăsește într-un articol intitulat *Considerații asupra noțiunii de francofonie din perspectivă diacronică*, publicat de autoarea volumului în revista „Philologica Banatica”, nr.1/2012, Timișoara, Editura Mirton, Editura Amphora, p. 19-29.

² Xavier Deniau este un binecunoscut militant francez pentru cauza limbii franceze și a francofoniei (ca președinte al Comitetului Francofoniei și al organizațiilor neguvernamentale AFAL și ADIFLOR), dar și un vechi și prestigios parlamentar (deputat de LOIRET), un fidel prieten al României, de care este atașat familial și sentimental.

³ Xavier Deniau, *Florilège de la langue française et de la francophonie*, Paris, Richelieu-Senghor, 1988, p. 29.

⁴ Onésime Reclus - (1837-1916) geograf francez născut la Orthez, inventator al francofoniei ca noțiune și reprezentant al francofonului tipic, ca produs al ideologiei celei de-a treia Republici. Formația sa de geograf i-a permis să studieze Franța și Africa de Nord, elaborând atlase și lucrări geografice. A avut ideea de a clasifica locuitorii Terrei în funcție de limba utilizată în cadrul relațiilor lor familiale sau sociale.

premier l'idée d'additionner [...] des hommes venus de tous les pays du monde parce qu'ils avaient un point commun: la pratique de la langue française. [...] Ce n'était pas là, en effet, additionner des étrangers, mais bien des hommes de même civilisation"⁵. Contribuția lui Onésime Reclus la definirea cuvântului *francofonie* este recunoscută și consemnată de mulți cercetători și oameni de cultură preocupați de fenomenul în discuție. „C'est en 1878, à l'issue du traité de Berlin, dans un monde implacablement divisé entre États souverains et territoires dépendants, que le géographe Onésime Reclus invente le mot «francophonie». Pour lui, il s'agit alors d'un acte éminemment politique. Il veut faire admettre qu'il existe une autre manière de concevoir le monde, une autre façon d'envisager les espaces et les peuples. Non pas selon leur niveau de puissance ou leur degré de soumission. Mais en fonction de la langue qu'ils partagent”⁶.

Importanța lui Onésime Reclus nu se limitează la aceste considerente de ordin lingvistic și geografic deoarece, prin crezul său politic, el a oferit o altă dimensiune conceptului de *francofonie*. Animat de puternice sentimente republicane, el vedea în Republica Franceză simbolul idealurilor sale de libertate. Aceste considerente au dus la conturarea unei viziuni a francofoniei înțelese ca „simbol și chintesență ale solidarității umane”, dar și ca un imens spațiu de cultură și de schimburi⁷. Așadar, noțiunii de *francofonie*, care desemna vorbitorii nativi de limbă franceză, Reclus îi extinde semnificația, conturându-se astfel un termen nou, de geolingvistică, termen care, începând cu anul 1887, va face distincția între francofonii pentru care

⁵ Xavier Deniau, *op. cit.*, p. 30.

⁶ Dominique Gallet, *Pour une ambition francophone*, Paris, Editions L'Harmattan, 1995, p. 162. Dominique Gallet lansează în anul 1982, împreună cu jurnalista libaneză Mona Makki, magazinul televizat *Espace francophone*. Această emisiune săptămânală este difuzată de către France 3, CFI, TV5, RFO și de către majoritatea televiziunilor francofone din lume.

⁷ Xavier Deniau, *Francofonia*, traducere, prefață, note și tehoredactare conf. dr. ing. Nicolae Drăgulănescu, București, Editura Niculescu, 1996, p. 20.

franceza este limbă maternă și cei care sunt „francophones par destination”⁸.

Prin urmare, este important să subliniem că, dacă la început francofonia desemna toți vorbitorii de limbă franceză, indiferent de statutul pe care această limbă îl avea în teritoriile în care ea era utilizată, la scurt timp după apariția fenomenului în discuție, termenul de *francofonie* începe să nu mai fie atât de clar și univoc, ci să opereze distincții între vorbitorii de limbă franceză. Mai mult decât atât, începe să se contureze ideea francofoniei ca spațiu, în centrul căruia se află Republica Franceză, ce devine simbol de libertate, spațiu în care se vehiculează culturi diverse, idei și idealuri comune.

În dicționare, termenii *francofon*, *francofonie* au fost introduși relativ târziu, începând cu anul 1930. De precizat este faptul că doar adjectivul *francofon* a apărut, în mod regulat, în dicționare, noțiunea de *francofonie* nemaifiind folosită timp de aproape trei decenii, până în momentul în care a reapărut, în noiembrie 1962, într-un număr special al revistei „Esprit”, intitulat *Limba franceză în lume*⁹. Dintre lucrările franceze¹⁰ de tip lexicografic, *Quid*, *Petit Larousse*, *Le Robert*, *Dictionnaire de la langue française*. *Lexis* ș.a. fac referiri la cuvintele *francofon* și *francofonie*.

⁸ Stélio Farandjis, *Repères dans l'histoire de la francophonie*, în vol. Dominique Wolton (coord.), *Francophonie et mondialisation*, Paris, CNRS Édition, 2004, p. 50.

⁹ Jacques Barrat, Claudia Moisei, *Géopolitique de la francophonie. Un nouveau souffle?*, Paris, La Documentation Française, 2004, p. 15-16.

¹⁰ Este important să consemnăm că am făcut referire doar la câteva lucrări franceze de tip lexicografic, întrucât în DEX și într-o serie de dicționare reprezentative ale limbii engleze, italiene, spaniole noțiunea de *francofonie* nu apare, fiind consemnate însă în unele dintre ele, noțiunile *francofon*, *francofil* și *francofilie*. Dicționarele limbii germane, Duden, *Das Große Wörterbuch der deutschen Sprache*, Mannheim, Wien, Zürich, 4. Ausgabe, 2000 și Duden, *Fremdwörterbuch*, (Der Duden in 10 Bänden, Band 5), Mannheim, 3. Ausgabe, 1974 menționează termenul *francofonie* cu următoarele accepțiuni: „calitatea de a fi francofon”, respectiv „calitatea de a vorbi limba franceză”, fără a recunoaște *francofonia* ca fenomen.

Dacă în *Dictionnaire du français contemporain*, (ediția din anul 1966), nu apare noțiunea de *francophonie*, aceasta este consemnată însă în *Le Nouveau Petit Larousse* (1972), cu următorul sens: „Collectivité constituée par les peuples parlant le français”¹¹, definiție reluată mai târziu în *Dictionnaire de la langue française. Lexis*¹². Explicații mai complexe ale noțiunii de *francophonie* apar în *Le Nouveau Petit Robert* și în *Quid. Le Nouveau Petit Robert*, pe lângă accepțiunea deja consemnată, „Ensemble constitué par les populations francophones”¹³, recunoaște francofonia ca fenomen, precizându-i și următorul sens: „Mouvement en faveur de la langue française”¹⁴, în timp ce *Quid*¹⁵ nu se limitează la definirea francofoniei, ci oferă în plus informații legate de fondatorii acesteia, menționând și o serie de organizații francofone preocupate de promovarea și apărarea limbii franceze. O accepțiune cuprinzătoare a noțiunii de *francophonie* o oferă *Dictionnaire historique de la langue française*, prin raportarea la diverse statute ale limbii franceze: „notion controversée (s.n.), désigne l’ensemble des personnes de la langue française maternelle ou seconde (souvent langue officielle), [...] ainsi que le statut du français langue maternelle, véhiculaire et parfois langue étrangère apprise, dans le monde”¹⁶. De remarcat este calificativul *controversată*, atribuit noțiunii de *francophonie*, căruia, într-o altă secțiune dedicată limbii franceze în lume, respectiv francofoniei, autorul îi alătură un altul, *ambiguă*, argumentat prin faptul că francofonia reunește situații lingvistice foarte diferite, invocându-se, în mod *abuziv*, existența unei unități

¹¹ *Le Nouveau Petit Larousse*, Paris, Librairie Larousse, 1972, p. 448.

¹² Jean Dubois (coord.), *Dictionnaire de la langue française. Lexis*, Paris, Larousse-Bordas, 1999, p. 789.

¹³ *Le Nouveau Petit Robert. Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française*, Texte remanié et amplifié sous la direction de Josette Rey-Debove et Alain Rey, Paris, Dictionnaires Le Robert, 1993, p. 1085.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ Dominique et Michèle Frémy, *Quid*, Editions QUID Robert Laffont, 1982, p. 667-670.

¹⁶ Alain Rey, *Dictionnaire historique ...*, p. 1499.